

С. Л. Овсієнко

**ПРЕСА ТА ВИДАННЯ ПРИВАТНОГО, ІНДИВІДУАЛЬНОГО
ПОХОДЖЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНОЇ КРИЗИ
(1997–2002 рр.)**

Сучасне суспільство, в якому відбуваються складні процеси, потребує ґрунтовного вивчення. Кінець ХХ ст. для українського політикуму став періодом протиріч та “розколів”. Напередодні президентських виборів 1999 р. значна частина політичних партій опинилася у ситуації “розколу”. “Розкол” як наслідок кризи всередині найвпливовішої націонал-демократичної партії Народному русі України став великим резонансом у суспільстві. Діяльність партії у політичному житті країни у період 1997 — 2002 рр. відбувалася в умовах складних внутрішньопартійних процесів. Ця проблема стала предметом наукового дослідження, для вирішення якої автор широко використовував джерельну базу. Паралельно з іншими джерелами дослідження даних процесів велику цінність мають преса (рухівська та загальнонаціональна) та видання приватного, індивідуального походження, в яких зосереджена значна кількість об’єктивної і суб’єктивної інформації (документи партії, інтерв’ю з лідерами НРУ та рядовими рухівцями, критичні статті, спогади учасників подій тощо). Тому метою наукової праці є аналіз та дослідження зазначених видів джерел, які допомагають всебічно відобразити визначені аспекти проблеми: внутрішньопартійна криза в НРУ, результатом якої став “розкол” партії у 1999 р., та участь рухівців з її ліквідації; практична діяльність Руху під час партійної кризи у 1997–2002 рр., складниками якої було проведення громадсько-політичних акцій та заходів, розробка законопроектів у парламенті України третього скликання та реалізація програмних цілей, рухівська парламентська (1998 р., 2002 р.) і президентська (1999 р.) виборчі кампанії, стосунки з іншими націонал-демократичними партіями.

За прийнятою в сучасному джерелознавстві класифікацією, преса входить до класу масових джерел. До них відносять і такі різновиди джерел, як листівки, прокламації, звернення, заяви. Рухівська преса (“Час”, “Народна газета”, “Український пів-

день”, “РУХ”) у колонці “Рух-прес” друкувала нормативні документи НРУ (наприклад, Ухвала Центрального Проводу НРУ від 22 квітня 2000 р. про поновлення членства Р. Зварича в НРУ [1]), інтерв’ю з керівниками Руху та народними депутатами від НРУ з актуальних внутрішньопартійних та державотворчих питань (Г. Удовенко: “Жоли в Русі з’явиться новий лідер, я із задоволенням передам йому всі повноваження” [2]), а також листи рядових рухівців. Крім того, надавались аналітичні дані з голосування за проекти законів. Ці дані відображали напрямки та методи діяльності Руху як у Верховній Раді, так і поза неї (“громадські організації визнали НРУ виразником інтересів багатодітних” [3]), внутрішньопартійні процеси (офіційні повідомлення про кризову ситуацію в НРУ [4]), участь партії у виборах 1998 р., 1999 р., 2002 р. (“Той єдиний чи не єдиний кандидат Руху?” [5]), програмні цілі Руху та його об’єднавчі тенденції (Політична заява Об’єднавчого з’їзду Руху [6]). Необхідно відмітити, що зазначені вище газети розкривають не лише діяльність Руху у всеукраїнському вимірі, але й показують регіональну активність рухівських організацій під час партійної кризи (“Український південь” (Миколаїв)). У висвітленні та інтерпретації проблеми “розколу” НРУ 1999 р. рухівська преса займала протилежні позиції: “Час” та “Український південь” виражали інтереси “чорноволівців”, а “Народна газета” та “РУХ” — “костенківців”. Крім позитивного впливу на дослідження (наприклад, щодо причин “розколу”), преса надає інформацію, яка потребує її зіставлення, оскільки в публікаціях існують деякі розбіжності (наприклад, щодо з’ясування кількості крайових організацій НРУ, які під час відкритого етапу “розколу” підтримували ту чи іншу сторону конфлікту — проведення X (позачергового) з’їзду НРУ та другого етапу IX з’їзду НРУ). Таким чином, рухівські видання є цінним джерелом для аналізу практично всіх порушених у дослідженні питань (децю обмежена законотворча діяльність НРУ).

Суттєвими у розкритті зазначеної проблеми стали матеріали, які друкувалися в загальноукраїнських періодичних виданнях. Насамперед, це газети “Голос України”, “Дзеркало тижня”, “День”, “Факти і коментарі”, “Україна молода”, яких при вивченні історії Руху періоду 1997–2002 р. об’єднує одна риса — детальне висвітлення проблеми “розколу”. Проте кожна газета

має свою позицію у розкритті цього питання. Тобто залежно від політичної заангажованості того чи іншого видання подавалося власне бачення проблеми. Так, “Факти і коментарі” й “Україна молода” відносилися до лояльних, “День” — до опозиційних, а “Дзеркало тижня” — до незалежних видань. Проте, крім відмінностей був і єдиний спільний момент: друковані ЗМІ даний “розкол” пояснювали провиною конкуруючих кандидатів на посаду Президента України. Окремо місце посідає газета “Голос України”, яка практично не аналізує причини “розколу”, а надає лише детальну інформацію про хід “розколу”. На відміну від рухівської преси, загальноукраїнські видання значно менше містять матеріалів у вигляді рухівських документів (лише телеграми, листи, заяви, рішення, при тому, що у відсотках більша їх частина друкується в “Голосі України”), а рухівську діяльність висвітлюють здебільшого як журналістське розслідування (емоційність, публіцистичний стиль викладу подій, коментарі). Але у виданнях “Голос України”, “Дзеркало тижня”, “Україна молода” також паралельно ведеться рубрика, в якій простежено важливі рухівські ініціативи (наприклад, “Голос України” друкує статистичні дані щодо голосування (в тому числі фракції НРУ) у Верховній Раді, “Дзеркало тижня” — рухівську активність у розробці нового Закону про вибори народних депутатів).

Також використано матеріали, які опубліковані в загальноукраїнській газеті “Літературна Україна” та ряді регіональних видань — “Вечерние Вести”, “Вечерняя Одесса”, “Думська площа”, “Салон Дона и Баса”, “Слово”, “Чорноморські новини”. Насамперед, необхідно відмітити, що “розколу” НРУ достатню увагу приділяла “аполітична” за своєю назвою газета “Літературна Україна”. Це видання переймалося питанням “розколу” найбільшої патріотичної політичної сили як захисниці української державності. Серед регіональної преси найбільшу цінність мають матеріали, які опубліковані в газеті “Чорноморські новини”, а саме документи центральних органів Руху та його крайових організацій, що розкривають діяльність Руху та внутрішньопартійні процеси (наприклад: Звернення НРУ до громадян Української держави (квітень 1998 р.) [7], заява Проводу Одеської крайової організації НРУ з приводу проведення Всеукраїнського об’єднавчого з’їзду НРУ [8]). Суб’єктивний

журналістський погляд на проблему “розколу” в НРУ побіжно розкривався в іншій регіональній пресі. Питанню об’єднання Рухів напередодні виборів до Верховної Ради четвертого скликання присвячуються матеріали публіцистичного характеру, надруковані на сторінках донецького видання “Салон Дона и Баса”.

Цінну об’єктивну інформацію про “розкол” НРУ (хід подій, думки супротивників) та його діяльність відображено у рубриці “новини” на сторінках видання української діаспори в Австралії — “Вільна думка”.

Предметом аналізу та узагальнення стали публікації і в наступних періодичних виданнях: “Комментарии”, “Політична думка”, “Політика і культура” (“ПіК”), “Сучасність”, “Тижневий інформаційно-аналітичний огляд: проблеми політики, економіки, безпеки, міжнародних відносин”. У цих виданнях науковці, політики та журналісти з суб’єктивної точки зору досліджували питання участі Руху в суспільно-політичних процесах та впливу на них, “розколу” в НРУ та його наслідків. У журналах “Сучасність” та “ПіК” публікувалися матеріали — джерела за походженням (співбесіди з рухівськими діячами).

Таким чином, попри свою недосконалість, преса та періодичні видання, поєднуючи в собі об’єктивне висвітлення діяльності Руху (інтерв’ю, документи, хроніку подій) та її аналіз (критичні статті), є важливим джерелом в осмисленні поставлених у науковій праці завдань.

До наступної групи джерел інформації відносяться джерела приватного, індивідуального походження: автобіографії, інтерв’ю, спогади теоретиків і натхненників Руху.

Значну частину інформації про державотворчу діяльність НРУ, про “розкол” Руху у 1999 р. та його причини містять праці головного теоретика та ідеолога Руху, його Голови В. Чорновола. Це брошура “В’ячеслав Чорновіл” (2000), до якої увійшли коротка біографія, ряд статей, цитат, що залишаються актуальними і сьогодні, та книга “Пульс української незалежності” (2000). Ці роботи розкривають В. Чорновола як політика загальноукраїнського масштабу, який переймався проблемами держави та партії [9; 10]. Крім того, “Пульс української незалежності” є цінним джерелом при дослідженні порушених в дисертації проблем, оскільки у цьому першому посмертному ви-

данні творів В. Чорновола зібрані статті та тексти виступів про політичну систему в Україні та місце Руху, питання “розколу” НРУ 1999 р., що друкувалися у “колонці редактора” започаткованих ним газет “Час-Тіме” (1995 — 1998) і “Час” (1998–1999). Книга є своєрідним щоденником політичного життя незалежної України і В. Чорновола в ньому.

Історико-мемуарні праці з суб’єктивної точки зору висвітлюють процеси в партії та суспільстві, що призвели до “розколу” Руху, та сам “розкол” безпосередньо. Це дослідження “Хто і як розколював Рух” (1999) В. Шевченка, який репрезентував “костенківців”, та В. Чорновола “Спроба розколу Руху. Причини. Виконавці. Замовники” (2000), видане після його загибелі. Автори наводять значну кількість інформації про хід та причини “розколу”, звинувачуючи в існуючій внутрішньопартійній ситуації протилежну сторону конфлікту [11; 12].

Публіцистична праця Л. Капельюшного “Без Чорновола” (2000) є поєднанням аналітичного дослідження з джерелом (роздуми автора та останнє інтерв’ю В. Чорновола). В роботі автор дотримується точки зору, яка базується на його життєвих спостереженнях за діяльністю В. Чорновола в різних історичних періодах. Л. Капельюшний був останнім журналістом, який взяв велике інтерв’ю у В. Чорновола напередодні його загибелі. Розглядаючи проблему “розколу” в НРУ, дослідник підтримує В. Чорновола, хоча в деяких питаннях його звинувачує, та причинами “розколу” не вважає авторитаризм лідера НРУ та недемократичні методи його управління. На думку журналіста, від початку заснування Рух “шматували на кавалки” внутрішні “чвари” і даний “розкол” та загибель В. Чорновола були добре спланованою акцією зі знищення опозиції з боку влади. За словами автора, “Україна без Чорновола — Україна без опозиції” [13]. Оцінка Л. Капельюшним питань провини В. Чорновола у “розколі” партії відрізняється від інших точок зору.

Політиком С. Хмарою видана книга “За справедливу Україну” (1999), в якій звернено увагу на найголовніші причини того, що відбувалося в Україні перед президентськими виборами 1999 р., та висловлює в стислому вигляді думки стосовно заходів, які повинна провести Україна, аби, нарешті, стати справжньою незалежною і впливовою у світі державою. У роботі теоретичні моменти межують з практичними, поряд з вузловими

питаннями політичної стратегії розглядаються поточні суспільні події. С. Хмара досліджує причини “розколу” НРУ в 1999 р., взаємодії Руху та влади, а також наслідки “розколу” для Руху та націонал-демократичних сил. Автор коротко висвітлює свою суб’єктивну позицію щодо визначених питань, яка має право на аналіз з боку науковців. Надається цікава інформація про Л. Танюка, М. Косіва та Я. Кендзьора, котрі за радянських часів були доповідачами КДБ, про псевдodemократичний статус “удовенківського” Руху, про знищення “правлячим режимом” за допомогою керівництва Руху “правого” крила [14].

В основу твору В. Яворівського “Що ж ми за народ такий?.. Публіцистика” (2001) покладено діалог письменника і політика з народом, у результаті якого на адресу автора надійшло десятки листів (схвальних і навпаки), які він використав у роздумах на тему: “Що ж ми за народ такий?..” У підтемі “Рух. Велич і драма на тлі часу” автор підкреслює, що намагався уникати питань внутрішньопартійної, доволапартійної та міжпартійної боротьби в політичному житті. Але В. Яворівський коротко висвітлює проблеми заснування Руху, висловлює своє ставлення до В. Чорновола, якого вважає великомасштабною постаттю у новітній історії України, хоча і не канонізує його. Визначається місце лідера НРУ у подоланні “розколу”: В. Чорновіл мав можливість шляхом компромісу зберегти Рух та запобігти “розколу” (про що знали усі сторони конфлікту). Перераховує версії загибелі Голови Руху, жодна з яких, на його думку, не має достатньо фактів, щоб вважати її правдивою. Загибель В. Чорновола, який готовий був залишити посаду Голови НРУ, автор вважав “причиною не використаних можливостей”. Це твердження може бути спростоване існуючими фактами: В. Чорновіл пропонував не проводити X з’їзд НРУ, а провести єдиний з’їзд, рішення якого щодо зміни Голови буде для нього законним, але В. Чорновіл створив фракцію “НРУ — 1” і не залишав посаду після проведення з’їздів обох рухівських сторін. “Костенківці” вважали нездійсненою ідею добровільного полишання В. Чорноволом головної рухівської посади, а “чорноволівці” після його загибелі наголошували, що він міг зберегти єдиний Рух, але не таким чином. В. Яворівський бачить позитив у рухівському, демократичному та українському майбутньому [15].

Таким чином, комплексне використання джерельної бази дослідження дає можливість відтворити участь Руху в парламентських (1998 р., 2002 р.) та президентських (1999 р.) виборах, законотворчу діяльність фракції НРУ як структурної одиниці партії, “розкол” НРУ як кризовий процес та ситуацію, що склалася в партії та націонал-демократичному таборі після “розколу”, зробити висновки про діяльність Руху в умовах партійної кризи, яка була спрямована на проблему підняття іміджу НРУ через активну участь у суспільно-політичному житті країни. Значна кількість джерел є суб’єктивними за характером, що, з одного боку, ускладнює об’єктивне дослідження, а, з іншого, створює умови для ґрунтовнішого вивчення проблеми. В цілому, ці групи джерел ще потребують розширення, а також поглибленого вивчення цього питання з боку науковців.

Джерела та література

1. Ухвала Центрального Проводу НРУ від 22 квітня 2000 р. // Час. — 2000. — 28 квітня.
2. Геннадій Удовенко: “Коли в Русі з’явиться новий лідер, я із задоволенням передам йому всі повноваження” / інтерв’ю з Г. Удовенком // Український південь. — 2000. — 29 червня.
3. Рух-прес. Громадські організації визнали НРУ виразником інтересів багатодітних // Час. — 2000. — 2 червня.
4. Рух-прес. Що відбувається в Народному русі? (офіційні повідомлення про кризову ситуацію в НРУ) // Народна газета. — 1999. — лютий. — № 8.
5. Той єдиний чи не єдиний кандидат Руху? (політінформація) // Народна газета. — 1999. — січень. — № 3.
6. Політична заява об’єднавчого з’їзду Руху // Рух. — 2002. — лютий. — № 7.
7. Звернення Народного руху України до громадян Української держави // Чорноморські новини. — 1998. — 14 квітня.
8. Заява проводу Одеської обласної (крайової) організації Народного руху України // Чорноморські новини. — 1999. — 11 грудня.
9. В’ячеслав Чорновіл / Підготовлено Агітаційно-видавничим відділом Апарату Центрального Проводу НРУ за сприяння Міжнародного благодійного фонду імені В’ячеслава Чорновола. — К.: Видано Народним рухом України, 2000. — 33 с.
10. Хмара С. І. За справедливую Україну / Хмара С. І. — К.: Ін-т національного державознавства, 1999. — 110 с.
11. Шевченко В. Хто і як розколював Рух / Віталій Шевченко. — К.: ФастівРухІнформ, 1999. — 10 с.

12. Чорновіл В. М. Пульс української незалежності: колонка редактора / [упоряд. В. Скачко; вступ, ст. та післямова Л. Танюка]. — К.: Либідь, 2000. — 624 с. — (Всеукр. історико-культурне правозахисне товариство).
13. Капелюшний Л. Без Чорновола / Леонід Капелюшний // Сучасність. — 2000. — № 4. — С. 85–113.
14. Чорновіл В. Спроба розколу Руху. Причини. Виконавці. Замовники: пам'яті В'ячеслава Чорновола / [Перед. слово М. Косіва]. — Львів: Малті-М, 2000. — 31 с.
15. Яворівський В. О. Що ж ми за народ такий?..: Публіцистика / Яворівський В. О. — К.: Український письменник, 2001. — 295 с.

Анотації

***Овсиенко С. Л.* Пресса и издания частного, индивидуального происхождения как источник при изучении деятельности Народного руха Украины в условиях внутривластного кризиса (1997–2002 гг.).**

В статье анализируются и исследуются две группы источников (руховская и общенациональная пресса; документы партии, интервью с лидерами НРУ и рядовыми руховцами, критические статьи, мемуары участников событий, собранные в источниках частного и индивидуального происхождения), которые помогают всесторонне отобразить поставленные в работе аспекты вышеуказанной проблемы.

***Ovsienko S. L.* The press and private editions as a source of NRU activity investigating in conditions of crisis in the party (1997–2002).**

In this article the author analyzed two kinds of sources (the NRU and national press; party documents, interview with NRU leaders and ordinary NRU members, critical articles and memoirs collected in the private sources), that help us to reflect fully problems above said.

О. Г. Самойленко

ВІН ХОТІВ ПРИМНОЖУВАТИ СЛАВУ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття перед українськими вченими відкрилась можливість відновити історичну справедливість та встановити наукову істину по відношенню до представників вітчизняної науки, науковий доробок яких тривалий час розглядався під викривленим кутом критики радян-